

ÖRÖKSÉG

JUHÁSZ GÉZA

KISPARASZTI LÉT- ÉS MAGATARTÁSFORMA CSÉPE IMRE KISPRÓZAI ALKOTÁSAIBAN

Irodalmi köztudatunk parasztköltőként ismerte meg és máig úgy tartja számon Csépe Imrét, ami nem a véletlen műve, hanem onnan van, hogy már a két háború között népies paraszti költeményekkel hívta fel magára a figyelmet, s a felszabadulás utáni első időszakban is főleg lírai versei jelentek meg a lapokban, a Hídban és önálló kötetekben is (*Üzen a föld*, 1949, *Májusi mezőkön*, 1952). De már 1957-ben kötetbe gyűjtötte elbeszéléseit és karcolatait a mindmáig legnagyobb közönségsikert hozó *Tarisznyás emberek* című kötetben, hogy ezután élete végéig már csak egyetlen kötetnyi verset adjon ki (*Termő porban*) 1961-ben két kisprózai kötettel (*Fehér csönd*, 1959), (*Alkonyatban*, 1962) és egyetlen regényével, a *Fordul a széllal* (1965) szemben. Tehát az életben megjelent hét önálló kötete közül is csak három a verseskönyv a négy prózakötettel szemben, s azt sem tekinthetjük a véletlen művének, hogy írói hagyatékából párhuzamosan és csaknem egyidejűleg mind a szabadtéri Életjel, mind az újvidéki Forum kiadásában egy-egy kisprózai kötet jelent meg (*Határdomb*, *Mezei dolgok*). Arról tanúskodik ez, hogy költőnk ezt a műfajt művelte legintenzívebben, s hagyatékában is ilyenekből volt a leggazdagabb választék.

E felsorolással természetesen nem az volt a célunk, hogy Csépe életművében kimutassuk a kisprózai műfajok számszerű túlsúlyát, hanem arra a körülményre kívántunk rámutatni, hogy az 1952-ben megjelent *Májusi mezőkön* című kötet után fokozatosan elapad az eladdig rendkívüli bőséggel áradó versfolyam, s helyét a prózai alkotások foglalják el. Az eredetileg lírikus Csépe Imre tehát mind egyértelműbben a prózában, közelebbről a kisprózában, a tárcában, karcolatban, a lírai hangvételő, de prózai formájú rajzban keresi a kifejezés új lehetőségeit. S itt mindjárt megállapíthatjuk, hogy egyetlen (önéletrajzi tárgyú) regényt és aránylag igen kevés igazi elbeszélést írt, de annál több olyan kisprózai művet, amelyben a különböző helyzeteket, eseményeket, alakokat és mindezekelőtt a természetet lírikus módján ragadja és közelíti meg. Külön vizsgálódást érdemelne az a külső folyamat, melynek során ez eredményeként ez a műfajváltás írásművészetében lejátszódott. Emlékezetes, hogy az ún. napi kritika nem bánt vele épp kiméletesen, s hibáit, fogyatékosságait felnagyítva, erényeit teljességgel figyelmen kívül hagyva, már-már kirekesztette az irodalomból, elvette kedvét a megjelenéstől, egyúttal a méltatlanul kezelt, önhitt nagyság nem veszélytelen pózába merevítette, miszerint nem kell a kritikának, de kell a nagyközönségnek, s ez őt teljesen kielégíti. Őrzök egy (nem is hozzám intézett) levelét, amelyben vallomást tesz arról, hogy sok verset ír a fiókjának. Nyílt levél-

nek szánta az írást, de emlékezetem szerint sohasem jelentette meg. „Akár hiszed, akár nem — írja —, egy-egy megírt versem után olyan könnyűnek érzem magam, hogy vele szállok képzeletben. Szinte szárnyaim nőnek, s egyáltalán nem gondolok arra, hogy versemet megjelentessem. Sohasem szerzett egy lapban megjelent versem akkora örömet, hogy azt felcserélném a vers születése utáni megkönnyebbüléssel. Nagyon sok olyan versem van, amely még nem látott napvilágot, nem azért, mert nem felelnének meg, hanem azért, mert magukban is kielégítették várakozásomat.” Valószínű azonban, hogy a közlésmegritkulása egyszersmind a verstermés csökkenésével járt együtt, annál is inkább, mert időközben napilapunk munkatársává szegődött, s itt elsősorban tárcák és ún. színes írások rendszeres közlésére vállalt kötelezettséget. Verses műfajai között viszont már korábban előfordult egy-egy balladaszerű költemény, ahonnan csaknem egyenes út vezetett ezekhez a lírával át- meg átítatott, rövid lélegzetű prózai írásokig.

Hogy mennyire csupán műfajváltásról van itt szó, és semmiképpen arról, hogy a lírikus Csépe az epikus elbeszélőnek adja át a helyét, arról az a féltreérthetetlen tény is tanúskodik, hogy a csépei kisprózáknak teljesen azonos a világa, mint a csépei költészetnek, s teljesen változatlan marad a valóság-és természetszemlélet is, legfeljebb azt tapasztalhatjuk, hogy költőnk nagy kedvvel, valóságos élvezettel nyújtózik el e tágasabb, kényelmesebb műfajban, megszabadulva a vers kötöttségeitől, hosszabb gyeplőre ereszti Pegaszusát, részletesebben — olykor egyenesen bőbeszédűen — fejtí ki képeit és hasonlatait.

De milyen is valójában ez a csépei világ? Ha pontosan akarunk fogalmazni, azt kell mondanunk, hogy a bácskai kisparaszt, szegényparaszt, a falusi föld nélküli napszámos, bérés, kubikos világa. Tehát nem proletár a szűk igazi értelmében, legalábbis gondolkodásában nem az. Nem a rövidebb munkaidő, a nagyobb bér, a tulajdon viszonyok forradalmi átalakításáért folytatott szervezett osztályharc az életcélja, hanem a faluszéli kis viskó, amelyet „két repedt, kérges tenyerével” kaparászgat össze, s az sem baj, ha nem nagyobb „egy jókora Betlehemnél”, de az övé, ahol azt teszi, amit akar, senki sem mondja, hogy hova öntözgesse a mosogatóvizet” (*Mondom Balázs házassága*). Ezt a kívánságát *Vágyam* című versében is megfogalmazza:

<i>Egy piciny tanya és nyugalom,</i>	<i>Apró kis ólak, góré és akácok,</i>
<i>Mélyen a magányban és a csöndben,</i>	<i>Galambok, s az idővel dacoló nádtető,</i>
<i>Körülöttem halk rónák ringjanak,</i>	<i>Övjon vihártól télben és nyárban,</i>
<i>S ökörnyalak ússzanak az őszben.</i>	<i>S dajkáljon lágyan a langy mező.</i>

Nem véletlen ezért, hogy a feneketlen szegénység, a mérhetetlen nyomorúság gyakori leírásából Csépenél csak nagy ritkán csap ki a lázadás hangja — és tegyük mindjárt hozzá: ebben sem sok a köszönet, mert ilyenkor lápos bölcselekedésbe kezd, valójában kiesik a szerepéből, erőszakot tesz saját természetes gondolatmenetén. Ma már csak csodálkozhatunk azon az értetlenségen és érzéketlenségen, amely a felszabadulás utáni első években az osztályharcos proletár magatartást kérte számon rajta és töle teljesen idegen gondolatok kifejtésére kényszerítette — írásai gondolati és stílárius egységének megbolygatására. Ezzel szemben írásaiban sokkal gyakrabban találkozunk a gazdagság utáni sóvárgással, amint idézett versében is láttuk, sőt, a legnyomasztóbb nyomor leírásával is leginkább azokban az írásaiban találkozunk, ahol ez leküzdhetetlen akadályt jelent gazdag, jómádú leány iránt fellobbant szerelmének kiteljesedése előtt. A *Könnycseppek a határdombon* béréslegényének például a szomszédos tanya módos gazdalanján akad meg a szeme. A lány el is fogadja a fiú segítségét fényes kerékpárja körül, szívesen hallgatja csengő nótázását, de a vagyoni különbség akkora szakadék köztük, hogy még a szerelem teljes kibontakozására sem kerülhet sor, nemhogy házasságra. Jellemző módon azonban a béréslegény nem lázad a társadalmi igazságtalanság ellen, hanem mélységesen szégyelli a szegénységet, kétségbeesik még a gondolatra is, hogy e szép, de módos leány meglátogassa családját, s meggyőződjön szegénységükről. Mikor ugyanis a lány említi ezt a lehetőséget, mindenfélét összehazudik a húgai távollétééről, mérges kutyáról, csakhogy a leányt eltérítse szándékától. „Mind csak azért mondtam — folytatja —, hogy lebeszéljem tervéről, hogy ne lássa meg

égbekiáltó nyomorúságunkat, minek láttán egy angyalnak is elmúlt volna tőlem a kedve." Azért szeretett a dombon is üldögelni, mert úgy érezte, ez az egyetlen hely, ahol alatta folyik a nyomor, és őt „nem mocskolja be annak a szennyne”, majd így panaszkodik: „Hiába, mostohafia vagyok a sorsnak, akit csak a nyomor szeret, s velem kél, velem fekszik, és tarisznyámhoz elsőnek ül oda." Ugyanez a tárgya a *Háztűznéző* és az *Egy béresszínész tarsolyából* című elbeszéléseknek is. Utóbbiban még meg is mosolyogja-mosolyogtatja a műkedvelő színpadon enyelgő, valódi kilétéről és hovatartozásáról megfeledkező béreslegényt, a gazdalányt táncoltató, de fanyalgását észre nem vevő szegénylegényt.

Tudvalevő, hogy épp az ilyen motívumok viszik legközelebb a magyartól, álnépies hangulatokhoz is, amiért a kritika a maga idejében nem minden ok nélkül — bár a kelleténél gorombábban — elmarasztalta. Nagy hiba lenne azonban ezekben az írásokban csak a giccs felé hajló sóhajtozásokat, a gyakran közvetlenül is idézett magyar nóták idillikus vagy melodramai helyzeteit, utánérzéseit látni, s nem figyelni fel e novellák, a kesernyés-humoros, sokszor öniróniával megtűzdelt írások kordokumentum jellegére. Tudtommal sem irodalomban, sem szociológiában nem foglalkozott senki a mi vidékünk falvainak mikrotársadalmával s az e társadalomban meglevő gyakran árnyalati, de nagyon is lényeges és számon tartott társadalmi különbségekkel, rétegződéssel. Ha életrajzából nem tudnánk, írásaiból szerezhetnénk tudomást róla, hogy Csépe e társadalmi ranglétra legalsó fokáról indult el, s noha minden lépcsőfokát ismeri, legjobban mégis az alsókat. Pontosan tudja például a béres, harmados, feles, a részesarató és kapás közti különbséget, s arról is tudósít, hogy e mikrotársadalom rétegződésének megfelelően a két háború közti faluban legalább négy-öt kocsmában különültek el egymástól bálozók az egy-egy réteg fiataljai. A felszabaduláskor lejátszódott társadalmi átalakulás és a harmincesztendő szocialista fejlődés — ha nem is szüntetett meg egycsapásra minden társadalmi különbséget a falun — teljesen átalakította ezt a társadalmat, s ha valaki tanulmányozni akarja a Bácska és Vajdaság két háború közti falusi társadalmát, aligha nélkülözheti hozzá Csépe Imre írásait.

Hogy milyen közelről ismerte Csépe ezt a paraszti-kisparaszti világot, s milyen dokumentumértékű hiteles ábrázolását hagyta ránk, annak példáit még lajstromba venni is nagy feladat volt. De érdemes legalább néhány példát, akár taláломra is kiragadni és közelebbről szemügyre venni. A már idézett *Könnycseppek a határdombon* című írásában például így panaszkodik a szegénységre: „Izonyú szegénységben élünk akkor, mintha összefogott volna ellenünk minden, ami csak kínozni tudja az embert. Születés, betegség karöltve látogatta a tanyát, s nagyon sűrű vendégekké váltak.” Tehát születés és betegség egyforma szerencsétlenség a szegényember számára! De miért is? „Nem szívesen tekintettek az új vendégre — olvashatjuk a magyarázatot —, különösen az apa, akinek ilyenkor mindig kiállt egy foga a munkából...” S ez a „fog”, tudvalevőleg, az anya. A szegényember tehát még azt a néhány hetet is fájdalmasan megérzi, míg a felesége kiesik a munkából. Pedig jól tudjuk, ezek a béresnek gyakran a dülő végén vagy a kocsi-derékban hozták világra magzatukat, s utána sem pihentek heteket, de hát a szoptatás, pelenkamosás stb. mégiscsak elvonta őket a munkából.

Hasonló természetességgel szól Mondom Balázs is arról, hogy kell a marokverő, mikor házasodni készül. Ime a párbeszéd:

— Nem gondoltad még rá magad a nősülésre? — kérdik az utcán a már öregedő legényt. Ő pedig így válaszol, mintha a világ legtermészetesebb dologról beszélne, s ami szintén figyelemre méltó, ez ugyanilyen természetes a kőnyezete és maga Csépe számára is:

— Márpedig abban sántikálok. Itt az aratás, köllene a marokverő.

Az ilyen nagy szegénység még a vasárnapi pihenő hangulatát is megmérgezi. „Sohasem szerettem vasárnap bent lenni — olvashatjuk ugyancsak a *Könnycseppek a határdombon* című elbeszélésben. — Ha a családok mindannyian együtt voltak, folyton csak veszekedtek, a félig meztelen emberek hadonásztak, akikről az asszonyok ilyenkor érkeztek lehúzni egyetlen ingüket.” Meg is magyarázza, mi a valódi oka e veszekedéseknek: „ilyenkor veszik igazán észre, hogy milyen nyomorultak”, persze hétköznapokon egyik me-

zei munkából a másikba kapva, közben sok jószágot gondozva, halálosan elfáradnak, és este hirtelen zuhannak az álomtalan álomba. Még a nyomorúságukon sem érkezik töprengeni.

Ha pedig valaki arra kíváncsi, milyen nyomokat hagyott ez a kegyetlen nyomorúság az emberek lelkében, magatartásában, annak a *Tarisznyások* című elbeszélést kell tanulmányoznia, s megláthatja belőle, milyen mélyre süllyedt a jobbágyvidékek önérzete is. Lehetetlen a *Tarisznyások* olvasása közben nem gondolni Illyés Gyula pusztai cselédjeire, akik zokszó nélkül türik az arcucsapásokat az ispántól vagy a gazdától, s „hatvan éven felül legtöbb már a kézemelésre elsírja magát”. Nem kétséges, a *Tarisznyások* Misa bácsija és Illyés pusztai cselédei lelkét, önérzetét, illetve az őseiket még a jobbágyvilágban nyomorították meg ennyire. Első olvasásra persze úgy is értelmezhetjük ezt a kis remekművet, hogy a nyomor legmélyére süllyedt család kimentésére az elaggott öregapó koldulási engedélyt kér. A család főleg a menyecske, ugyan tiltakozik ellene, szörnyű szegénynek tartja, de miután egyetlen kiútnak bizonyul a teljes nincstelenségből, maga is elfogadja. Ennél azonban sokkal többről, sokkal fontosabb dologról van itt szó. Érdemes már öregapó első közbeszólására odafigyelni:

— Nohát akkor — kapta zápfogára a pipát —, tarisznyát varrjatok nekem, oszt dicsértessék a Jézus...

Amilyen rövid, olyan sokatmondó és világos e néhány szó értelme: akinek tarisznya van az oldalán, és dicsértesséket köszön, az koldus. A menyé riadt méltatlankodását így csillapítja: „...nincs abban semmi. Nem mondhatják, hogy volt neki, oszt eltékozolta. Öregapád is az volt, oszt mi baja lett.” S az engedély sem lehet akadály számára: „Hát már csak ad a jegyző — válaszolja a fiának. — Harminc évig voltam az apjánál kocsis, ötöt is sokat lovagoltattam a térgyemen.” S miután megkapta, szinte diadalmasan lobogtatja meg a család előtt:

— Ehun van el — nyúlt bele a belső zsebébe, s egy írást húzott elő, amelyen a község pecsétje lilázdott. — Itt az engedély — tartotta anyám elé a remegő papírost. — Szó nélkül ideadta a jegyző. Azt mondta: megérdemli kend, Misa bátyám, mert jóra való, rendes ember volt kend...”

Az elbeszélés nagyszerűsége, szinte döbbenetes ereje éppen abban a természetességben van, ahogyan ezt a „jutalmat” a család fogadja, s abban, amilyen természetesen tekintik mindezt az író is: minden kommentár, magyarázat nélkül közli velünk a történeteket, felvillantva ezzel a lelkileg megnyomorított szegényember mélységes belenyugvását a változhatatlanba az úr—szolga viszony örökkévalóságába.

A mérhetetlen szegénység és a gazdák iránti teljes kiszolgáltatottság azonban kifejleszt ezekben az emberekben valami ösztönös védekezési módszert is. A *Tamás bácsi és a süldők* című írásban ugyanis azt meséli el, hogyan lopja meg a cseléd a gazdát, hogy jobb falathoz jusson, és hogyan vadítja el magától a gazda süldőit, hogy megszabaduljon az újabb tehertől, melyet a telhetetlen gazda akar ráerőszakolni. Írásos szerződés gazda és béres között nemigen volt szokásban, s a gazda év közben is elküldhette a bérest, hisz mindig volt olyan, aki helyet keresett, s mindjárt a helyére állt. Nyíltan tehát nem lehetett visszautasítani az újabb terhet, csakis furfanggal lehetett elhárítani.

Nem ritka eset Csépnél, hogy igen egyszerű, adómázó, anekdotikus történetekben egyszer csak megállapítja az olvasót egy-egy leírásával, valamilyen falusi pillanatkép felvillantásával, ami ezt a kisparaszti életformát, emberi magatartást rendkívüli erővel állítja elének. Ilyen — látszatra — egészen jelentéktelen írása a *Kaszával Ameraka felé*, amelyben azt mondja el, hogy egy öreg házaspár nekivág a tengerpartnak, illegálisan ki akar vándorolni, de egy szélhámos rászedi őket, s hamarosan a határőrök karjaiba sétálnak. A készülődés során azonban „csöndes árverést” tartanak, kiárusítják ingóságukat, és sor kerül a legfontosabb kubikoszsorszámra, a lapátra is.

— Osztán mit kérsz érte? — kérdi a koma.

— Ezért? — állítja élre, bal tenyerébe fektetve a nyelét, miközben szemével szerelmesen simogatja a lapátot. — Hát úgy gondoltam — emeli föl még egyszer —, hogy hát testvérek között is megér ötszáz dinárt.

— Nono — veszi el tőle a koma, s ő is megpróbálgatja, fölállítja, lefekteti, ujjá hegyére ereszti a nyelét, hátralép tőle egyet, s úgy szezezi jobbról, balról a csukaszájú besungvágó kubikosszerszámat.”

Hasonlóképp frappáns jellemzése bontakozik ki vidékünk falusi szegényemberének a nagy útra való készülődés, a pakolászás leírásából. Nemcsak az ilyen falusi emberek ruházatát sorolja elő szinte a néprajzgyűjtő által is hasznosítható aprólékossgal, hanem a legnélkülözhetetlenebbek vélt mindennapi használati tárgyait is.

Ebből a szempontból tarthat számot érdeklődésünkre a kissé erőltetetten tragikus, különben túlságosan is egysíkú történet, a *Halál a búza-földön* is. Már napjainkban is ritkaságszámba megy a kiskaszával való aratás, a most felnövő nemzedék pedig már csak ilyen leírásokból szerezhethet tudomást róla, mint Csépeének ez az írása. A kaszakalapást például ilyen szakértelemmel és részletezéssel írja le: „Laposra járt nagylábujját a kasza nyaka alá pöckölte, s azon tartotta, amíg a hegyét kalapálta. Markába köpött, s jobban odaköcögött a hegyének, ami bizony megkívánja az erősebb kalapálást, ha csak nem akar már dél felé kidőlni a rendből az ember.” Ebből pedig nemcsak azt tudjuk meg, hogy a kasza hegyét vékonyabbra kell kalapálni, nagyobbakat kell rá ütni, hanem azt is, hogy kalapálni csak egyszer szoktak, reggel, a munka kezdete előtt, utána csak fennek, meg még azt is, hogy nagy szegényen az aratónak dél felé nekiállni és újra kalapálni!

A népi gondolkodásnak, észjárásnak és természetlátásnak legszebb, gyakran káprázatos megnyilatkozásait a stílusában figyelhetjük meg, amely képekkel és hasonlatokkal oly gazdagon át meg át van szöve, hogy az prózai szövegekben egyenesen ritkaságszámba megy. Kétségtelen, hogy a lírikus Csépe épp ezekben munkál tovább a legnagyobb művészi erővel. Képeire és hasonlataihoz leginkább a saját környezetéből veszi anyagát, s ezért is hatnak mindenkor frissenek, eredetinek. Mondom Balázs például fejben nő, mint a káposzta; a pipa nála nem szortyog, hanem szól: „A pipa már kéznél van, még rendesen ki sem húlt, máris elő kell állítani, hadd szóljon”; az öregember meg akkorákat cuppant pipázás közben, „mintha leragadt gumicsizmát húzgálna kifelé valaki a sárból”; a lázongó uradalmi cseléd így fenyegeti az urakat: „Kasza alá érnek ők nemsokára. Sühinthatz közöttük, ameddig a karod kinyúlik... Ezeknek a törvényükön is azért van a kampó, hogy a szegényember rongya megakadjon benne. Ők meg ki-be bújkálnak benne, mint az egerek a szárkúpban”; az öregember „olyan, mint a törött pipa, senki semmi hasznát nem veszi, ha egyszer kiejtji markából az idő”. Gyakran felhasznál ismert szólásokat is, de ki is bővíti őket, anélkül, hogy megbontaná egységüket. Az egymásra talált szerelmesek például „úgy röptek egymás karjába, amint a kalitkából szabadult madár röptül a végtelenség puha keblére”: „A szerelemnek nincs szemé” közismert szólás nála így egészül ki: „csak szíve van, amely együtt akar dobogni a másikkal, ha lehetne, talán még egy tokban is.”

A mezei ember szinte személyes kapcsolatban áll a természettel, s így Csépe is a természet leírására, jelenségeinek megszemélyesítésére alkalmazza legszebb képeit és hasonlatait: „Az országot porából kölyök forgószél állt föl, egy darabon beszaladt a búzába, és leült a barázda szélén”; „A nap-sugarak mint vékony vörös csápok nyúlnak le a vizekbe, s szívják őket a magasságokba, ahol boglyas, nagy felhőként gyűrjék a vizek lelkét, s szelek hátára ülve, megindulnak ismeretlen vidékek felé”; „A csönd olyan érzékeny, hogy minden kis neszre megrezdül, eldajkálja sokáig, visszhangzik vele, végighordozza a világ fölött, míg valahol messze letéve, bepólyázza a homályba, elatolja, s egy csillagot gyújt ki örök álmai fölött.” Valóságos prózaversekben ujjong, lelkendezik a természet szépségeinek láttán. A cigánylányank például „mintha ezüst pillangószárnyak csilingeltek volna epedve a búzák fölött, úgy zengett a dala, egyszer fölemelkedve a csillagok fölé, máskor lehullva a sötétselyem zöld kalászorokra, hogy megpihenjen a virágok kelyheiben”. Nem véletlen, hanem szabályszerű jelenség, hogy a természet e nagy szerelmese, mondhatnánk, bizalmasa legszívesebben a verőfényes tavaszi vagy nyári napot, a nyári alkonyatot vagy a holdvilágos, csillagos éjszákát igyekszik elének varázsolni, de előfordul helyel-közzel egy-egy téli, morgorva és zord táj képe is. „A mezők vastag hótakarójuk alatt benyújtozkodtak

a faluszéli házak ablakai alá, ahonnan szemmel lehetett kísérni a törtető embert, míg csak el nem nyelte a havas pusztaság", sőt a nyomasztó, tudóre nehezédő, borongós időre is kitűnő képeket talál: „A fák sárguló koronái fölött aranyszín olvadással úszik át a Nap a porosan szétfolyó égen, amelynek roppant súlyát most szinte a tüdejével érzi az ember. A nagy szárazságtól süket a levegő, szürke függőnye vastagon hull le, és nyög tőle a vidék.”

Helyenként nagyszerű stílusegységet tud teremteni a fő mondanivaló és valamely mellékes jelenség leírása között. Amikor például a vidéken dolgozó s csak hétvégén hazajáró kubikosban fölmerül a gyanú, hogy ajtatkoskodó felesége összeszűrte a levét a szédelgő hittérítővel (Viktus néni is a Miatyánk mögé bújtatja a szeretőjét"), s rágyújt, a gyufák „sárga lángszoknyákban táncoltak a pipák tetején", hogy ily módon egy jelzős kifejezésbe fogja össze az asszony és ébredező féltékenységet; a kakas a gazdájának néni a feleségét köszönti, hanem „pillangós jércéjét"; a nagyon szegény ember házába a nap „bevigyorgott az ablakon. Mosolygó sugaraitól pírban égett az egész szegénység". Egyenesen a népköltészetre emlékeztetnek madárhasonlatai: az öregasszony úgy ült ott villám sújtotta férje mellett, „mint fészken az ázott fogoly, amely alatt tojásba fulladtak a kicsinyek"; egy másik öregasszony, a kiérdemesült szakácsné öröklakásként megkapta a faluszéli csöszkunyhót, de „magányos ő, mint a páratlan öreg varjú, amely már nem bír a csapattal szállni, lemarad a többitől, egymagában kóvályog a téli ugarok fölött”.

Nem kerülhető meg Csépe Imre kispróza munkáival kapcsolatban a tudatosság, a mértéktartás, válogatás, mindenekelőtt pedig a szerkesztős kérdése. Az elbeszélő Csépe Imre szinte mindenben a falusi mesemondókra emlékeztet, mégpedig elsősorban az ösztönszerűségével, azzal, hogy válogatás nélkül minden átélte vagy hallott történetet, minden keze ügyébe eső nyelvi és stílári eszközöket felhasznál. Amint mai folklórkutatók a falusi mesefák nyelvében is felfedezik az oda nem illő kifejezéseket, olykor még jassznyelvi elemeket is, ugyanúgy Csépénél is találkozunk — nagyonis oda nem illő helyen — a *balhé*, *gatyafa* szavakkal. Szívesen használ olyan szavakat is, amelyek jelentésével sincs egészen tisztában. Például egyik írásában *gyülevész* évekről és *gyülevész* bengáról beszél, a dologkértő, tyúkoltással foglalkozó fiatalembert pedig következetesen *éltesnek* mondja, noha élelmesnek rajzolja. Nagyszerű természeti képei mellett — amelyeknek csaknem olyan hangulatkeltő szerepük van elbeszéléseiben, mint a természeti kezdő képnek a népdalban — olykor zavaros és erőltetett képekkel is találkozunk. A fáról leesett apa halálának hangulatát ilyen záróképpel igyekszik érzékeltetni: „Körülöttük új pipacsvirágok gyúltak, mint égő vércsöppek, mintha egy bukott angyal kifröccsent vércsöppjei volnának, akik szerzettségét hullottak a zöld rónák fölött.” (Az írásban egyébként egyetlen szó sem esik vérről, s az apa és a bukott angyal párhuzama sem áll meg.) Helyenként a legfelszínesebb szellemeskedéstől sem riad vissza, mint például a már említett tyúkoltó legény bemutatásakor, aki így humorizál: „a paraszti munka között a legjobb a heverés, mint ahogy a hüvelyes vetemények között a legjobb a kolbász.” Ugyanígy nem válogat a történetek között sem. Bármilyen kétes hitelű történetet hall is, nekiül, s máris megírja, pontosan úgy, ahogy hallotta, anélkül, hogy megkísérelné művésziileg transzponálni. Így születhetett meg a *Boszszú* című írása is a feketicsi Balog Miska bácsiról, aki olyan betyárféle ember volt állítólag, s akiről a Csépénél olvasható történet máig közszájon forog a faluban. Hasonló eredetű a *Hermina-tó* és *Az üstökös hátán* című történet is, melyekről ő maga is elmondja, hogy úgy mesélték neki.

A már említett természeti kezdő kép igen sok írásának elején megtalálható, de szívesen zárja is ilyenekkel elbeszéléseit. Mikor például az Amerikába tartó Lajos bácsi és felesége a határórség priccén végre nyugovóra tér, „Kinn a mélységes éjszakában közelre jöttek a csillagok, s őrt álltak a házikó fölött, mintha vigyáznák álmát a hazai rögnek, amiben új élet születik”. De nem minden elbeszélésének menete ilyen egyenes vonalú. Sőt, a szerkesztés általában nem erős oldala szerzőknek. Az is megesik, mint például az *Egy béresszínjászó tarsolyából* című írásban, hogy egyszerűen elkalandozik a megkezdett történetről, s nem tér vissza hozzá. Itt például a ken-

deráztató munkások pokolian nehéz munkájával kezd, majd áttér a sztrájkokra, s elmondja, hogy a csendőrök elől tanyára szökik, aztán pedig a műkedvelő színpadon aratott sikeréről, szerelméről beszél, és eszébe sem jut elmondani, mi lett a többi társával, a kenderáztatással, sztrájjal és a csendőrökkel.

Jó ízlése is cserbenhagyja néha, és a nótaszövegeket összetéveszti a költészettel, dallamukat meg a zenével. Nem egy írása kezdődik magyar-nóta-parafrazissal, sőt egy egész írása a kávéházi zenében való gyönyörködésről szól, s ezt a címet írja fölé: *Hangverseny!*

Számvetés című írásában életszemléletét is megpróbálja megfogalmazni: „Akárki akármit tesz, ahogy teszi — úgy kapja vissza”, ami a népmesében úgy jut érvényre, hogy az igazság diadalmaskodik, a bűnös pedig elnyeri büntetését. Csépenél ez szintén csaknem maradéktalanul érvényesül. Egyszerűen nincs érzéke a tragikumhoz, tragikus kimenetelű története úgyszólván alig van, bár többször fölmerül ennek lehetősége, az író azonban csaknem mindig elkanyarodik tőle, hogy aztán a bűnöst büntesse meg érdeme szerint.

Amiben leginkább a népmesékre hasonlítanak Csépe kispróza alkotásai, ő maga pedig a falusi mesefákra, az a paraszti szemlélet, látásmód. Ez a legfőbb magyarázata annak a falusi olvasók körében mindmáig egyedülálló népszerűségnek is, amelyet író és műve élvez. Az elvszerű műkritika természetesen nemcsak erényeket szépségeket talál ezekben az írásokban, hanem kivetnivalót, bosszantó következetlenséget és egyenetlenséget is jócskán, ám mindez nem vátoztat azon az alapvető tényen, hogy Csépe Imre életművének egészen belül kispróza műveiben is a mi vidékünk, a mi falvaink és népünk leghitelesebb ábrázolója, egy olyan életformának és szemléletnek a megtestesítője, hiteles tanúja, amely immár szerencsésen múltta, hagyományá vált.

A fenti tanulmány az Alföld 1975. évi márciusi számában jelent meg *A bácskai kisparaszti világ rajza* címmel. Mivel olvasóink közül bizonyára kevesen járatják e debreceni folyóiratot, Juhász Géza írását teljes egészében közöljük a szeptember 25-én megtartandó kishegyesi Csépe-emléknap alkalmából.